

Direnmeyi Sürdüren Morisko

CIHAN AKTAŞ

ÇOĞUMUZUN ENDÜLÜS EMEVİ DEVLETİ'NİN YIKILMASINDAN SONRA MORİSKO OLARAK ADLANDIRILAN İSPANYA MÜSLÜMANLARININ BAŞINA gelen felaketler üzerine bir fikri var, ancak onları yaşayan bir varlıkla ilişkilendirme konusunda gerekli bilgi ve yorumdan yoksunuz, dahası bu yoksunluğun ne anlama gelebileceği konusunda da pek fikrimiz yok. Akif Emre, hakkında pek az bilgi olmakla birlikte büyük bir bilinç boşluğu alanını aydınlatacak bu felaketin üstü örtülmüş ayrıntıları için, bu ayrıntılarla bir açıklamaya ulaşmak üzere yıllarca çalıştı. Benim Dünya Bülteni'nde yazmaya başladığım 2008'de bu konuda hazırladığı belgesel bağlamında çeşitli ülkelere yolculuk yapmaktaydı.

Çeşitli işaretleri birbirine ulayarak bütünsel bir tasvir yapmaya çalışırken bu alanda mevcut bilgi boşluğu kadar sorumluluk yoksunluğunu da hatırlatıyordu sürekli. "İzler" ve "göstergeler"e dönük dikkatinin çok açık sebebi, görünürde patırtılı bir şekilde sunulmakta olanın gerçekler konusunda sürekli bir perde oluşturduğuna dair kanaatidir. Anılmaya değmeyen anılmamalıdır öyleyse, oluşturduğu bilgi kirliliği ve bununla gelen dikkat eksikliği nedeniyle. Endülüs Emevi Devleti'nin Avrupa'da yüz yıllar boyu etkileyici bir varlık göstermesinin ardından unutturulmasında bizlerin okuma kusurlarının da payı büyük. Akif Emre bir hayli çarpıcı ve sarsıcı da olsa dolaşıma sokulan fotoğraf veya diğer belgeler konusunda her zaman ihtiyatlı bir gazeteci, bir düşünürdü. Büyük bir kampanyayla gösterime sokulanın bakışlarımıza dönük kontrolle ilgili oldu-

▲ Endülüs

ğunu hatırlatırdı okurlarına. Üzerimize yönelen imajlar sıklıkla görmememiz gereken bir strateji veya cinayetin maskeleriydi. Doğrusu okuma konusunda sorunlu bir toplumduk.

Endülüsacı veren bir tecrübe de olsa ne ölçüde bir ibret levhası olarak okunuyor?

Yüzyılların örttüğü bir varlığa ulaşmak için ne çok perdeden kurtulmak ve okuma konusunda da ne büyük bir birikime dayanmak zorunda hakikat yolcusu... Yaşanan felaketi Madam Curie, "Orada bilim sıfırlanınca, biz yeniden sıfırdan, onların yüzyıllar önce keşfettiği şeyleri bulmaya çalıştık ve yüzyıllar kaybettik" diye anlatmıştı. Peki, yakılan kütüphanelerden geriye kalanlar üzerine ne biliyoruz? Bekleyen bir şeyler vardı, açığa çıkarılmayı dileyen

Endülüs'ten Göstergeler" başlıklı yazısında Emre, sekiz yüz yıllık bir medeniyetin en barbar ve vahşice yöntemlerle bastırılması ve izlerinin silinmek istenmesinin o medeniyete ait göstergelerin bir şekilde hayatta karşınıza çıkmasının engelleneceği anlamına gelmediğinin altını çizdi.

hikayeler. "Zorla Hıristiyanlaştırılmak istenen ve İspanyollar tarafından artık 'Morisko' diye çağrılan Müslümanların suyla yıkanmaları bile engizisyon mahkemelerinde cezalandırılma nedeniydi. Bildiklerimizin sınırlı yönü, Endülüs dramından ders almamıza izin vermiyordu. "Endülüs'ten Göstergeler" başlıklı yazısında Emre, sekiz yüz yıllık bir medeniyetin en barbar ve vahşice yöntemlerle bastırılması ve izlerinin silinmek istenmesinin o medeniyete

ait göstergelerin bir şekilde hayatta karşınıza çıkmasının engelleneceği anlamına gelmediğinin altını çizdi.

Son Endülüs Sultanlığı'nın 1492'de düşmesiyle birlikte Endülüs Müslümanları Arapların son kalıntıları olarak hedef alındılar, Osmanlı ile de gizli iş birliği yapmış olmakla suçlandılar. Peki ya Müslüman İberyalılar... Sürüldüler, asimile edildiler, hayatta kalmak için Hıristiyan görüntüsü altında gizli gizli Müslüman kalmaya çalıştılar. Böylesine

▲ Elhamra - Endülüs

uzun ve etkileyici bir tarihsel dönemi layıkıyla konuşmaya engel olan nasıl bir bakış kaybıdır... Bizim görmeme sürecimiz, yitimin sürerek arttığı ve fark etmesek bile bakış açımızın daralmasına yol açan bir silikleştirme anlamına geliyordu.

Temayüz etmiş bir medeniyetin ölümlü olmadığını hatırlatıyordu Akif Emre. Geriye gelecek olanı nasıl hak edebilirdik? O, göstergeleri keşfediyordu: Bir zamanlar minare olduğunu haykıran, kiliseye çevrilmiş camilerin çan kuleleri, Endülüs tarzı kemerli bahçe kapıları, suyun eşlik ettiği ses ve ışık harmonisini sergileyen bahçeler... Peki ya asimile edilmiş kimliklerde neleri keşfedebiliriz?

Çekim ve montajı bir yıl süren belgesel için daha önce defalarca İspanya'ya giderek saha çalışmaları yapmıştı Akif Emre. Sadece İspanya'da değil, Fas'ta da sürdürdü araştırmalarını. Söz konusu olan, izleri toplumdan ve kültürden silinmek istenmiş bir tarihin keşfi.

▲ Endülüs

Dürdane Emre'den öğrendiğime göre Küba'ya, çekim izni alamadığı için gidemedi. Ancak arkadaşları çeşitli görüntüler ulaştırdılar. Tunus'a daha önce yaptığı yolculuğun çalışmala-

rından yararlandı. "Eğer ağaçlara ve sulara sorarsanız onlar size Endülüslü olduğumu söyleyeceklerdir" diyen bir Morisko'nun 1609 yılında anayurdundan sürülmesinden yıllar sonra, 1630'da yazdığı mektuptan, onun yazılarıyla haberdar olduk. Endülüs göstergelerinin günümüzde ulaştığı direniş boyutunu da sıklıkla konu etti yazılarına.

Belgesel netameli bir çalışma olarak görünür bana, gerçeklikle oynadığı kumar yüzünden. Misal, Kieslowski'yi belgeselden kurgu filmlere geçmeye götüren sebep, gerçek gözyaşlarından duyduğu korku olmuştu. (Kayda alınanın) gözyaşlarından duyulan korkunun üstesinden, belki sadece o gözyaşlarını gönülden kopan bir "selam" ile paylaşmakla gelinebilir. Akif Emre, çağının iletişim araçlarına vukufiyetiyle örneklik sergileyen bir düşünürdü. Kanal 7'nin ilk yıllarında belgesel alanında

gerçekleşen faaliyetlerde payı büyük. Dönemin dilini oluşturmada önemine inandığı internet yayıncılığı için çalışırken de belgesel yapmayı sürdürdü.

Akif Emre'nin Moriskolar üzerine yazıları ve belgeseli, onun hayatı boyunca sürdürdüğü bir dil oluşturma çabasının önemli bir alanı olarak da incelenmeli. Çok önemseydiği bilgi öncü Aliya'nın sözünün gösterdiği doğrultuda, aynı endişeyle süren bir sorumluluğu hatırlatır onun Endülüs çalışmaları aynı zamanda: "Yapmamız gereken neyi yapmadık yahut yapmamamız gereken neyi yaptık?" Eksik olan, eksilen neler oldu 1600'lü yıllara doğru, kaybedilen ve hala fark edilmemiş olan neydi, nelerdi...

"Elveda Endülüs: Moriskolar", hızlı bir tempo gerektiren internet sitesi genel yayın yönetmenliği yıllarında, kesintili olarak çekilmekle birlikte bütünlüğünü koruyacak bir özenle tamamlandı.

Yapımcılığını Kuzey Haber Ajansı'nın üstlendiği ve Akif Emre'nin yönettiği belgesel, sayfaları eksik bir tarihe dönük keşif çabaları açısından önemli sayfalar içeriyor. Onca çalışılmış önemli bir belgeselin ilk yayını ne yazık ki yönetmenin büyük emeği hesaba katılarak gerçekleşmedi. Sahasında tek olan belgeselin iki veya üç bölüm bir arada olarak değil de izleyicinin her aşamayı özümsemesine izin veren bir rutinle yayınlanması gerekirdi.

Dünya Bülteni'nin Balmumcu'daki ofisine bir ziyaretim, Aynur Erdoğan'ın Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi'nde araştırmaları sırasında Osmanlı-Endülüs ilişkilerini ortaya koyan önemli bir belgeye ulaşmış olduğu saatlere denk düşmüştü. Heyecan içinde, Endülüs'ten Kanuni Sultan Süleyman'a gönderilen mektubun içerdiği bilgilerin belgeselinde nelere karşılık geldiğini anlatıyordu. Kısa ve özlü mektubun her cümlesi bir hayli sarsıcı. "Endülüs Yarımadası'nın yoksul, yetim ve zavallı 363 bin kişilik sakinini temsil eden 50

▲ Endülüs

reis" yazdıkları bu mektupta, dinlerini değiştirmedikleri için maruz kaldıkları zulüm karşısında Osmanlı'nın yardım için gönderdiği Hayrettin Paşa'nın kafir eline düşen birçok dindaşlarını kurtardığını belirtiyor. Ne var ki bu kurtuluşun ardından Endülüs'ü terk etmemeleri için siyasi ve güce dayalı

yeni bir baskı dalgasına maruz kalıyor Müslümanlar ve Hayrettin Paşa'nın bir kez daha yardıma gelmesinden başka bir çareleri olmadığını dile getirdikleri bu mektubu yazıyorlar.

Suat Koçer'le birlikte Eyüp Caferpaşa Medresesi'nde sunduğumuz "İrfan Sineması" programı için 5 Mart

▲ Kurtuba Kalesi

2015'te bu belgeselinden hareketle bir söyleşi gerçekleştirmiştik Akif Emre'yle. "Belgesel Ahlâkı ve Müslümanların Kamerayla İlişkisi" başlığı altında gerçekleşen program sırasında sordumuz sorulara verdiği cevaplardan notlar düşmüştüm defterime.

"Hakikat, daima düzeltilen muhayyel bir hata" diyor Garaudy, "Endülüs'te İslam/Düşüncenin Başkenti Kurtuba" kitabında. Burada kast edilen hata kuşkusuz bizim bakışımızdaki eksikliğin eseri olarak oluşuyor. İkbâl ve Garaudy gibi Akif Emre'nin Endülüs'e ilgisi de

sırf nostaljiden ibaret olmaktan uzaktır. Birlikte Avrupa'nın örtük tarihini, bu tarihin en büyük katliamlarından birini oluşturan Reconquista'yı bizlerin ihmal ve aymazlığının da altını çizerek sorgularlar. Öylesine muhteşem bir zirve nasıl oldu da gerçekleşen son sürgünlerin ardından dört yüz yıl bile geçmeden rüyayı andıran bir silik hatıralar alanı haline geldi?

"Batı'daki İslam'ı kim öldürdü?" diye soruyor Garaudy ve sayfalar dolusu cevabında birçok hususun yanı sıra iktidarı, toplumu ve kültürü ele geçiren,

şerhçilerin körü körüne taklidine dayalı bağnazlığın, eleştirel düşünceye izin vermeyen tahakkümün altını çiziyor. Hayattan doğan soruların cevaplarıyla ilgilenmeden İslam'ı köhnemiş bir kuralcılığın, ruhsuz bir şekilciliğin içine hapseden yorumcuların etkilerini uzun uzun anlatıyor. Onların hoşgörü yoksunluğu ve katılığı, Katolik kralların işini kolaylaştırıcaktı.

Yönettiği belgesel ekranda gösterim-deyken Akif Emre'ye belgeselin arka plan hazırlığı ve çekim aşamalarına ilişkin sorular göndermiştim. Vakit

dar olduğu halde kırmayıp cevaplandırmıştı. Endülüs düşerken son Gırnata Sultanı'nın şehri işgalcilere teslimi sırasında yaptığı elli maddelik barış anlaşmasına ancak beş yıl uyuluyor ve engizisyon devreye giriyor. 1492'den itibaren, Emre'nin "medeniyet kini" diye tanımladığı bir sebeple, Müslümanların Hıristiyan olmaya zorlandığı şiddetli bir unutturma işlemi gerçekleştiriliyor.

Gırnata'nın düşmesinden çok zaman sonra, 1610'larda yüz binlerce Moris-

Yönetmen göz alıcı manzaranın içinde kaybolan işaretlerin keşfi peşinde yol alıyor. Arabayı durduruyor, buz gibi kar sularıyla abdest alıp namaza duruyor. Gizli saklı kılınmış nice namaza bir selam göndermiş oluyor, çekime başlamadan önce. "Belgeselin bendeki özeti bu olsa gerek" diye anlatmıştı, kısa röportajım sırasında.

İsyan çılgınlıklarının yükseldiği köyleri tek tek çekerken, Gırnata'da, Albeyzi'de eski evlerin gizli köşelerinden Kur'an-

kimliğini benimsiyor, kimisi ailelerinde süregelmiş ancak adlandırılmamış olan İslami hayat tarzı ve ibadet göstergelerini hatırlıyor; abdest almak gibi... Endülüslü direnişçi Blas Infante'nin milliyetçiliği Endülüs bölgesine anayasal otonomi verilmesi yönündeydi.

Etrafı derin uçurumlarla çevrili beyaz badanalı evlerle kaplı köyden çıkan çocuk, bugün "Endülüs'ün Babası" olarak tanınan Blas Infante, sosyalist bir muhalifken Fas'a yaptığı bir yolculuğun üzerinden Müslüman olup Ahmet ismini benimsiyor. 1936'da Franko rejimi tarafından kurşuna dizilen Infante belgeselde, resmî söylemin Endülüs bağlamında Lorca imgelerinin gerisine düşürerek unuttuğu, böylelikle bir kez de tabulara kurban verilmek istenen bir şehit ve aynı zamanda direnmeyi sürdüren çağdaş Morisko olarak yer alıyor.

Hiçbir katliam hiçbir tehcir akan yılların örtüsü altında ilânhaye gizli kalmıyor; görmeyi, okumayı bildiğimiz takdirde. "Elveda Endülüs: Moriskolar" belgeseli, tek başına Infante'nin mücadelesini tasviriyle bile tarihe bakışı değiştirecek bilgi ve tespitler içeriyor.

Niye kaybedildi, nasıl dayanıldı, farkına varmadığımız başka neler yaşandı... Kazananların tarihinin imgelerini ve tanımlarını sorgulamak için çok daha fazla soru ve cesaret gerekiyor. Üzerine düşünmeden öğrenmek sadece malumat biriktirmekten ibaret. Akif Emre'nin Moriskolar üzerine yazıları ve belgeseli, onun hayatı boyunca sürdürdüğü bir dil oluşturma çabasının önemli bir alanı olarak da incelenmeli. Çok önemsedığı bilge öncü Aliya'nın sözünün gösterdiği doğrultuda, aynı endişeyle süren bir sorumluluğu hatırlatır onun Endülüs çalışmaları aynı zamanda: "Yapmamız gereken neyi yapmadık yahut yapmamız gereken neyi yaptık?" Eksik olan, eksilen neler oldu 1600'lü yıllara doğru, kaybedilen ve hala fark edilmemiş olan neydi, nelerdi... ❖

"Batıdaki İslam'ı kim öldürdü?" diye soruyor Garaudy ve sayfalar dolusu cevabında birçok hususun yanı sıra iktidarı, toplumu ve kültürü ele geçiren, şerhçilerin körü körüne taklidine dayalı bağnazlığın, eleştirel düşünceye izin vermeyen tahakkümün altını çiziyor. Hayattan doğan soruların cevaplarıyla ilgilenmeden İslam'ı köhnemiş bir kuralcılığın, ruhsuz bir şekilciliğin içine hapseden yorumcuların etkilerini uzun uzun anlatıyor. Onların hoşgörüsü yoksunluğu ve katılığı, Katolik kralların işini kolaylaştırıcaktı.

ko'nun topluca yerinden yurdundan sürülmesi, modern Avrupa'nın tek tipçi toplum/kültür anlayışının premodern örneğini sergilemeye başladığının ifadesi. Moriskoların bir kısmı artık gerçekten de Katolikleştirildiği hâlde, etnik olarak da İspanyol kökenli olmalarına karşılık yine de, farklı bir medeniyetle kurdukları ilişki şifreleri nedeniyle sürgüne zorlanmaları, tek tipçi nitelette medeniyet ve egemenlik algısının özcülüğünün muameleleri açısından, dikkatle okunması gereken bir olgu.

Onca silme ve yok etme işlemlerine karşılık engizisyon belgeleri, isyanlara ilişkin bulgular, isyanların çıktığı Alpuhara Dağlarındaki mekânların, köylerin keşfi, bir yılı aşan belgesel çekim sürecinin sarsıcı deneyimleri. Akif Emre ilk keşif gezisi için gittiğinde mevsim ilkbahardır. Aşağıda Gırnata gözlerinin önünde uzanıyor, içinde ilerlediği orman yer yer kar yığınlarıyla kaplı, bir yandan eriyen karın oluşturduğu sular ince ince akıyor.

Kerimlerin çıktığını öğrendiğinde hüzün ve acı hisleriyle o katliam ve sürgün yıllarına adım attığını duyuyor Emre. "Allahaismarladık kalbim" cümlesiyle biten 1630'lu yıllardan kalma bir mektubu ya da Osmanlı'dan isyan için yardım istemek üzere gönderilmiş bir diğer mektubu okurken bir kez daha fark ediyor, Carel Bertram'ın "hatırlamayı unutma" terkiibiyle özetlediği siyasetlerin üzerimizdeki farkına varmadığımız yoksullaştırıcı etkilerini. Bir medeniyetin Flamenko'ya sindirilmiş ayak seslerinin duyurduğu coşku, Blas Infante'yi tanımanın getirdiği duygu ve düşüncelerle karışıyor. Bir belgeseli gerçek gözyaşlarından korku duymadan tamamlamaya götürebilecek en haklı sebep de yönetmenin işte böylesine samimi duygularla katılımı olmalı.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde daha çok sosyalist bir akım olarak başlayan Endülüs milliyetçiliği, kazımalarının bir yerinde İslami bir geçmişle yüz yüze geliyor. Kimi milliyetçiler İslami